

ТРИЗЕННИК - REVUE HEBDOMADAIRE - **TRIDENŃ**
UKRAINIENNE

Число 36 (244) рік вид. VI. 23 вересня 1930 р. Ціна 2 фр. (Prix 2 fr)

Париж, неділя, 28 вересня 1930 року.

Праця Уряду, що протягом багатьох років мусить перебувати за кордоном, не є легка. Не завжди в умовах напів революційних можливо обмежуватися суто офіційною, урядовою діяльністю і доводиться багато сил і часу присвячувати чисто громадській, а то й чисто революційній праці.

В цих умовах уряд УНР є не тільки урядозим чинником, він є одночасно свого рода центром національної акції, що відповідно до традиції встановленій ще блаженій пам'яті Симоном Петлюрою, прагне впливати на всі галузі нашого національного життя, як за кордоном, так і, по можливості, на самій Україні. Відомо скільки зусиль приклали за останні роки члени Уряду УНР і близькі до них люди на цю не суто урядову діяльність, відомо, що уряд став джерелом нашої національної ініціативи навіть в таких ділянках життя, які дуже далекі є від чисто політичних відносин.

Але це не заважає Урядові УНР виконувати і свою чисто урядову політичну працю. Треба багато такту і політичного досвіду, щоб при цих ненормальних умовах дозгого перебування за кордоном найти відповідну хвилю, нагоду і відповідні слова, щоб з ними виступати або перед самим українським народом або ж перед чужинцями.

Беручи тільки останні роки, ми нагадаємо собі, що Уряд УНР виступив з маніфестом до народу з нагоди смертинеца бутнього вождя народу Симона Петлюри, випустив свою відозву з приводу ганебного процесу у Парижі, дав дві декларації широкого політичного змісту,

одну з нагоди десятиліття Центральної Ради і другу, цього року, в зв'язку з процесом СВУ, що був спеціально організований для боротьби з величезними впливами Уряду УНР на Україні. Не потрібно довго говорити, яку роль відіграли ці акти, як потрібно було те слово для нашого громадянства на Україні, так само і закордоном. Ці акти дають загальний напрям, дають ідеї, навколо яких розвивається далі боротьба нашого народу за свою державність.

Але поруч з цим потрібні і другі акти, що звернуті до чужини. Міністерство закордонних справ УНР так само, як і Уряд в цілому, не може обмежити себе при теперішніх умовах суто урядовою дипломатичною працею. Наше міністерство закордонних справ — це теж є певний центр акції, що має тільки більш обмежене поле: пропаганду нашої ідеї закордоном, як серед урядових кол, так і серед громадських кол різних європейських і по-за європейських держав. Наше міністерство закордонних справ мусить провадити боротьбу з впливами наших ворогів, з їх наклепами, з їх інтригами, мусить знаходити ті симпатії і викликати той інтерес до України, що в слушну годину можна буде широко використати для справи. Але так само як і що-до загально урядової праці, поруч з цією ширшою акцією, наше міністерство закордонних справ мусить у відповідні хвили виступати і з суто урядовими актами.

Таких актів за останні роки можна нарахувати чимало. Згадаємо тільки найважливіші: нотифікація всіх держав про смерть Голови Директорії Симона Петлюри і заступництво його, відповідно до тимчасових законів УНР, Андрієм Лівичким; меморандум про загальне становище України з року 1928, відповідний меморандум року 1929 і нарешті, поминаючи менш значні виступи з різних приводів, ми маємо два документи, що містимо їх в цьому числі нашого журналу. Це мемуар Уряду що-до проекту європейського союзу разом з листом нашого представника при Лізі Націй до Аристида Бріана. Справді Уряд не міг мовчати в час, коли порушено таке ґрунтовне, таке важливе питання, як творення європейського союзу. Україна дійсно — і тут здається мало знайдеться українців, щоб з цим не погодилися, — мусить належати до заходу, до культурної Європи.

Лист проф. О. Шульгина так само торкається цієї теми, але він особливо використовує нагоду, щоб звернути увагу творців нового ладу в Європі на ту небезпеку, яка загрожує їм із сходу, на той факт, що доки не розрішена буде справа України — нормальне життя у Європі встановлено не буде.

Не можна не визнати доцільности обох актів: вони були написа-

ні у відповідну хвилю у відповідному дусі і, як це вже знають наші читачі від женевського кореспондента (в попередньому числі «Три-зуба») акти ці звернули на якусь хвилю загальну увагу в Женеві.

Це вже добре, бо мета нашого міністерства закордонних справ саме і полягає в тому, щоб скрізь, де можна порушувати нашу справу. Коли ж це робиться перед таким грандіозним форумом, як асамблея Ліги Націй — тим краще.

Але по-за цим міжнародні офіційні виступи Уряду УНР мають ще друге і не менш поважне значіння: вони нагадують, що існує національний центр який не перестає діяти. Ці акти мають той сенс, що коли значно пізніше нас спитають чужинці: «де ви були, коли ми підписували такі, а такі умови, чому не заявляли тоді своїх претензій?». Тоді політичні чинники відноєної України зможуть відповісти:

— Ми сказали своє слово в час. Ми дали знати про себе, що ми існуємо, чого ми хочемо.

Два документи.

В минулому числі нашого журнагу наш женевський кореспондент подав відомості про виступ Уряду УНР з приводу проекту європейської федерації. Нині уміщаємо ми автентичний переклад з французької мови цих двох документів: листа проф. О. Шульгіна до п. Бріана і самого меморандуму в справі європейської федерації і України.

1.

Лист О. Шульгіна, Голови Місії УНР в Парижі, представника Української Народної Республіки перед Лігою Націй — до п. Аристида Бріана, Голови французької делегації, міністра закордонних справ:

Женева 10 вересня 1930 року.

Пане Голово,

Маю за шану передати до Вашої Ексцеленції короткий мемуар про відношення України до Вашого проекту Європейської федерації,

Я мушу зазначити тут, що, як наш Президент п. А. Лівіцький, так і члени Уряду УНР перебуваючого на вигнанні з подивом ставляться до тих зусиль для закріплення миру в Європі і в цілому світі, які Ваша Ексцеленція переводить з такою упертістю і послідовністю.

Алеж всі відвічальні політичні діячі України переконані, що як

європейський мир, так і будуча федерація держав нашого континенту, не будуть остаточно установлені аж доки не буде розв'язана проблема Сходу Європи і зокрема справа України.

Як зазначено в мемуарі, що я маю за шану вам подати, Україна сама по собі являється великим економічним чинником і доки вона знаходиться під окупацією і в стані руїни, доти життя в Західній Європі не прийде до нормального стану. З другого боку ми звертаємо Вашу увагу на те, що уряд СРСР переводить політику, намір якої є дезорганізувати економічне життя цілого світу. Посідаючи величезними багатствами, які дісталися їм в спадщину від царської імперії, вживаючи примусову працю сотен тисяч в'язнів, совітські керівники мають повну можливість випускати на європейський та світовий ринок продукти свого експорту по цінам по-за всякою конкуренцією.

Працюючи в згоді з III-ім Інтернаціоналом, Совітський уряд вживає більшу частину грошей одержаних від торгівлі закордоном на підготовку світової революції, на утворення горожанської війни, яка загрожуватиме виникненню страшного міжнародного конфлікту. Використовуючи сепаратистичні тенденції певних колоній європейських держав, Совітський Уряд підбурює всіма своїми силами ці рухи, викликаючи повстання та колоніальні революції, і ослаблює таким чином саму Західну Європу.

Раніше існувала певна рівновага між величезною царською Росією та західними Державами, завдяки тому, що останні вгодили великими колоніями. Тепер ця рівновага має тенденцію схилитися на користь нащадків царів, на користь совітів, бо, зберігаючи свої власні великі колонії вони систематично нищать тісні зв'язки, які з'єднують чужі колонії з їх європейськими метрополіями.

Єдиним засобом для відновлення цієї рівноваги в сучасний мент є звільнення України, Кавказу, Туркестану і Карелії, цих країн, які стремлять до національної незалежності, і які являються в сучасний мент лише колоніями червоної Москви. Таким чином свобода України, вступ її до Ліги Націй і потім до Європейської федерації становиться важливою проблемою не тільки для України, але тако-ж для Європи.

Нині Україна жорстко страждає під окупаційним режимом, Алеж наш ворог загрожуватиме рівно-ж тій великій й прекрасній будові, яку готує Ваша Ексцеленція для Європи й для цілого світу. Ця будова підточується в самій своїй основі політикою найбільшого ворога Ліги Націй, ворога будучої Європейської федерації, і нашої цивілізації взагалі, — підточується урядом Совітів, який хопає часом своє обличчя за фікцією III-го Інтернаціоналу.

Прийміть запевнення... і т. д.

Олександр Шулгин.

Мемуар Уряду УНР в справі європейської федерації та України.

Проект Й. Е. Пана Арістіда Бріана, Міністра Закордонних Справ Франції, про створення Європейської федерації викликає живий інтерес у національного Уряду УНР.

Вигоди тіснішого зближення європейських Держав, що знаходяться вже в складі Ліги Націй є очевидним і можна надіятися, що при добрій волі всіх націй можна уникнути, прагнучи добра для Європи та цілого світу, певних труднощів, які помічаються в сучасний мент.

1. Те що найбільше цікавить Україну, це встановлення меж будучої Європейської федерації. В своїм меморандумі міністр Закорд. Справ Франції дає тільки одну вказівку що до цього питання, а саме він говорить що Європейська федерація має включити лише представників держав, які вже є членами Ліги Націй. Таким чином республіки Совітського союзу, себ-то і совітська Україна, мають бути виключеними згідно з проектом п. Бріана. Таке рішення не викликає жадних заперечень з українського погляду. Совітська Україна, що юридично є незалежною державою, в дійсності являється тільки колонією Москви, мілітарно окупованою цією останньою. З огляду на це, так згааний, Харківський уряд є креатурою Москви і не є кваліфікований представляти інтереси України. Край знаходиться під політичним терором окупантів і не має жадної можливости вільно висловити свою волю. При нинішніх обставинах інтереси окупованої України можуть оборонятися з відповідним авторитетом лише Урядом Української Народньої Республіки, що мусів захищати свій край разом з частиною армії під натиском переважаючих сил ворога і який ніколи не зрікався від свого легального титулу...

Отже національне Правительство УНР вважає у згоді з публичною opinією цілої України, що цей край належить до європейського світу і своїми історичними традиціями, і своїми інтересами економічними, і своїми політичними принципами, що є ті самі, якими живе західня Европа.

Українська Народня Республіка, що була проголошена 22 січня 1918 року і була визнана Францією, Великою Британією, Німеччиною, Австрією, Угорщиною, Болгарією, Туреччиною, Польщею, Фінляндією, Естонією, Латвією, Литвою, Грузією, Аргентиною і т. д., поставила була свою кандидатуру до Ліги Націй ще в 1920 році. Критична ситуація в якій спинилася Україна саме в момент розгляду українського прохання привела до того що прийняття України, як і кількох других нових держав, було одкладено. Але самий факт подачі такого прохання з боку України і її Уряду виявив, що ця країна має бажання належати до цивілізованого світу, до заходу. Цілком ясно, що Україна, як тільки звільниться від окупантів, відновить своє ба-

жання бути прийнятою до Ліги Націй і побажає так само нагезати до Європейської федерації, яка нині є саме в стадії організації.

2. Меморандум пана Бріана так само, як і відповіді на його анкети з боку різних європейських урядів доводять, яке значіння надають творці майбутнього союзу економічним проблемам. Отже доцільним є звернути увагу делегатів від європейських держав на ролі, яку Україна покликана відігравати в житті Європи.

Ця країна одна могла продукувати 275.000.000 квінталів хліба, не рахуючи наших хліборобських культур.

Країна хліборобства і скотарства, Україна посідає великим вугільним басейном і більша частина кокаген антрациту на Донцю нагезить їй. Продукція України що-до вугілля майже рівнялася по розмірам французькій продукції. Україна має також дуже поважні копальні залізної руди і займає третє в світі місце по багатству марганцю. Маючи такі природні багатства, а разом з тим індустрію, що починала вже широко розвиватися, Україна уявляє з себе великий економічний фактор, що мусить мати дуже поважний експорт до західної Європи. З другого боку Україна сама є великий ринок для збуту виробів західне європейської індустрії, маючи населення досить густе (в межах совітської України кількість населення згідно з совітською статистикою досягає 29.000.000 душ), що при нормальних умовах має велику споживчу силу.

На жаль, під совітським окупантським режимом, економічний стан України є дуже кепським і Україна переживає протягом довгих років страшну кризу.

Природні багатства України, потраєши до рук совітських, не можуть принести більше користи Європі, як самому населенню краю. Використовуючи кріпацьку працю в'язнів і взагалі своїх підданих, нехтуючи тим, що населення само голодує, вони роблять вивіз у Європу по цінам таким низьким, що жадна конкуренція з ними не є можливою. Цим намагаються вони поглибити сучасну економічну кризу в Європі.

Тільки відновлення нормальної економічної політики на Україні, увільнення цього краю від окупантів дозволять скористуватися багатствами України на добро самому населенню краю і всій Європі.

3. Цей мемуар має своєю метою:

а) нагадати в час творення союзу між європейськими народами про ролі, яку Україна покликана відігравати з погляду економічного;

б) виявити бажання національного Уряду УНР і всіх відповідальних політичних кол України до європейського світу, до союзу, що має бути нині створеним,

в) притягнути увагу організаторів цього союзу на той факт, що голос України мусить бути почутий і що тільки Уряд Української Народної Республіки має право і можливість вільно виявити думку України з приводу таких поважних проблем, які обмірковуються нині в Жкеневі.

Женева 8 вересня 1930 року.

Відповідь на відповідь.

(П-зі Наріжному)

Так дуже гнівається пан Наріжний за мої уаги про публіцистику Л-Н Вістника, гнівається і на «Тризуб» і на мене, що мені аж шкода його робиться, чисто тратить людина рівноагу.

Насамперед ганьбить він мій «метод» критики, докоряє, що я не переказую змісту статті О. В. «Дрібні замітки», не критикую її цілості, а лише «висмикую з неї чотири рядки» і на тих рядках спіраю мою характеристику. Але я розглядав одразу понад десять статей Вістника, «висмикнує» з них понад двадцять цитат, з яких більшість значно показніші для зробленої мною характеристики і колігони її стверджують, то навряд це можна пояснити необеріжністю у висловах авторів, а треба визнати мої уаги вірними, тим паче, що і ввесь зміст тих статей це доводить.

Дрібні замітки О. В., як пише сам Наріжний, «гогорять про виховання молоді». На цю тему я писати не збираєся, писав про особливості публіцистики Вістника, той не мав рації розглядати ту статтю зокрема та переважно перед іншими.

Не більше досконалим є і друге обвинувачення п. Наріжного, наче я безпідставно накидаю п. Донцова прихильність до деспотії героїв. Тішучися, мовби вже вловив мене п. Наріжний посигається на статтю п. Донцова про американську демократію, в якій той висловлює хвалу американському демократичному ладу.

Але насамперед п. Наріжний не зрозумів моєї думки, бо, пишучи про замилювання Донцова в підлеглості загалу героям, я мав на увазі не тільки державне упокорення, а всяке несвідоме та мимовільне упокорення керівникам, хочби воно спіралося не на їхній владі, а на неосвідомленім захопленні їхніми особами або їхніми промовами, коли загал, розз'явивши рота, йде за чужою думкою, не розуміючи її. Висловлювався ж я так тому, бо вважаю такий послух загалу дуже непевним ґрунтом для якого будь ладу та дуже шкідливим для розвитку індивідуальности.

Найголовніше, не я ж вписав в статті п. Донцова хвалу Мойсееві за те, що він «не любив випускати батога з рук» та інші не менше красномовні вирази, які я цитував в тій статті, що її критикує п. Наріжний і яких він чомусь не згадує, написав їх сам п. Донцов і певне не хотів ними сказати нічого іншого, як те, що вони визначають. Нарешті ж річ відома, що ні парламентаризм, ні участь людности через представництво в державних справах, без відповідного виховання громадянства не гарантують не тільки меншість, а і більшість од деспотизму влади.

П. Наріжний пише, що я визнаю за головну вину Вістника те, що «улюбленною його ідеєю є ідея великого значіння волі», і а я писав: «Оскільки б мова йшла тільки про те, ще сильна воля видатної людини може мати на життя громадянства великий вплив, не можна було б такій думці заперечувати, аге Вістник хоче сказати щось більшого,

доводить, що значіння сильної волі в житті громадянства є єдино бажаним, а разом виключним». Отже цим разом не я не згадав з статті Вістника те, що можна було і не згадувати, а п. Наріжний викинув з моєї статті те, чого йому не хотілося згадувати.

Ще дивніше чому образився п. Наріжний на мої слова, що публіцисти Вістника малогажать значіння розума. Нічим він не доводить, щоб я помилився і жадних спростовань з приводу наведених мною цитат з Вістника не робить, а тим часом в статті п. Донцова в тім таки числі, де і «Відповідь» п. Наріжного, Донцов, згадавши чиезь порівняння між Європейцями та Американцями, а саме: «дітям старої нації справи людські видаються складнішими, ніж навіть геніяльному сину Америки, який сигнується все звести до формул коротких, ясних, і рішучих... на жаль таких формул нема», пише: «Можливо, що немає, але без таких коротких... формул не можлива жодна успішна акція» (?)...«в акції виграють сторонники отих рішучих формул, а не вівісектори...» (?) Отже тут п. Донцов знову повстає проти всебічного освітлювання питань, яке є завданням розуму.

Ще менше оправдання в п. Наріжного визначати незірною мою увагу, що Вістник і до моралі ставиться вороже, і не тільки тому, що моїй увазі він нічим не заперечив, а і тому, що і сам п. Наріжний од самої згадки про мораль тратить рівновагу та в такій мірі лютиться, що з гніву слова йому не протозплюються, кидається він од одного гнівного вислову до другого, жодного не кінчаючи, викида їх на папір без зв'язку та без перевірки. Тут в його все самий пафос гніву і жодних доказів: «Істинно так! істинно і по яснополянському талмуду»...«слівробітники Тризуба перевертають емігрантів на євнухів»... «вміють тільки побожно промовляти»... Чому талмуду? Чому яснополянського? Хиба тільки і є ця єдина система моралі? Це зовсім недоречна думка, ніби мораль вимагає тільки пасивності. Там, де треба, вона так само вимагає активності, може в певних випадках (напр. на війні) вимагати і жорстоких вчинків. Але буде зовсім не однаково чи зробить людина жорстокий вчинок з почуття обов'язку, чи з пристрасти, з люті, бо в першій випадку і міра і кількість жорстокостів будуть значно менші та і громадянство не псуватиметься так, як під впливом жорстокостей з люті.

Особливо роздражнює п. Наріжного, що в статтях «Тризуба» часом подаються для ілюстрації думки вислови з Святого Письма. Чого п. Наріжний, яко моратегонитель та богоборець (це іноді сполучається), не гніваючись, стерпіти не може... А проте нерозуміло чому випадає ілюструвати свою думку реченнями з латинських та грецьких письменників, або і висловами народніх приказок, а не випадає зацитувати речення з Святого Письма? Тим, хто не визнає за ними релігійного авторитету, ніщо не заважає приймати їх, як речення звичайних жидівських чи грецьких письменників, або за вислови народньої мудрости Сходу. Це не змінить сенсу жодного з їх.

Ставлячись і сам до моралі неприхильно, здається не мав би п. Наріжний для чого обороняти Вістник од моєї уваги. Відповідніше

було б йому доводити, що мої погляди на громадську іагу моралі та розуму помилкові, а погляди Вістника вірні. З того могла б статися цікава дискусія. Але од такої теми п. Наріжний ухиляється, а громичить на мене за посвідчення факту. Не познає тоб-тосебе людина у дзеркалі?

Давній.

Із спогадів про Т. Г. Масарика *)

13.

З працею проф. Масарика про Росію та Європу у мене зв'язаний ще інший спогад, хронологично, правда, пізніший, бо вже з часів всесвітньої війни, але прсте можна, без замаху на логіку подій, — оповісти про нього тут, коли мова йде про цю монографію. Вона (власне перші два томи) спочатку виїшла по німецьки в Йені. На чеській мові виходила зшитками вже перед самю війною. Коли появилвся таким робом вступ до неї, дуже цікавий і взагалі характерний для цієї у своєму роді епохальної книжки (в Європі і на європейській мові до того часу не було питомої більш оригінальної та вичерпуючої праці про Росію) — я написав про перший і том статтю для «Вістника Європы», переілавши між пршим цей вступ, де Масарик по суті вирішує питання про взаємовідносення між Росією та Европою у тому сенсі, як про це мова була вище.

Я послав рукопис десь у кіліі весні 1914 р. Літес вибухла війна. Спочатку мене інтернували, потім конфінували. Я зовсім забув про цю статтю, зрештою з Петроградом поштою зносини перервалися. Десь зімою 1915 р. мене викликала празька центральна поліція з приводу якихось грошей з Петрограду. Прислані були вони гршевим листом. Лежали на головній пошті. У справу цю влутався військовий суд. Грші з Росії підчас війни? Розуміється, могли бути послані тільки агентові, або щикові на послугах Росії. Врятував мене, сьогодні вже покійний, комісар поліції д-р Славічек, що весь час дуже добре ставився до мене і нераз мені допоміг викрутитися, коли його колеги по фаху підставляли мені ногу, або хотіли зловити на якусь провокаційну вудочку.

Мене допитували про ці гроші. Від кого вони і за що? Я заперечував все і трактував це, як чергову провокацію з метою зробити з мене російського чи антантського агента. Здається, що у де-кого з поліції було таке бажання запроторити мене кудись у фортецю після того, як на початку війни я заходами проф. Масарика, про що буде мова далі, був визволений з військового інтернування у Хебі (Eger). Власне та обставина, що Масарик інтервенював за мене, а потім виїхав закордон з політичною і антиавстрійською метою, здавалася де-яким ц. к. патріотичним урядовцям з поліції відповідною, щоб мене сцапати знову тим більше, що місцева поліція зводила зо мною де-які старі політичні порахунки у зв'язку з допомогою акцією для революційних емігрантів, про яку згадувалося вище.

Словом, поліція хотіла цей пакет одержати у свої руки. Пошта не видавала, відстоюючи свою незалежність і хотючи його передати мені, на що знову не погодилася поліція. Кільки разів мене під конвоєм водили на пошту. Я здалека бачив цей пакет. Від кого він — я не довідався. Врешті, здається, заходами цього самого комісара Славічка, справа ця була нараз припинена. Він певно був au courant цих грошей і свідомо в моєму інтересі припинив цю справу, так само, як десь запроторив заарештоване у мене під час ревізії компромітуюче листування.

*) Див. «Тризуб» ч. ч. 20-30 (237-8) і 31-32 (239-40).

Вже після війни, коли до Праги приїхав послушати М. Славінський, я колись оповів йому про цю історію і довідався, що це були гроші за мою статтю про «Rusko a Egtora» у «Věstn. Evropy», яка вийшла у червні чи липні 1914 року, так що гонорар мені вислали за кілька днів до вибуху війни.

Я лише тоді зрозумів зацікавлення до цього грошового пакету з боку поліції і військової влади. З ц. к. становища він дійсно був суто зрадницьким і коли б не доброзичливість комісара поліції Славічка, за нього не трудно було б автора інкримінованої статті — не лише що запропорити кудись в Арад, мовляв, мад'ярам на з'їдження, але при відомій експресності австрійських польових військових судів, — висловлюючися по большевицькому — просто «поставить к стенке».

14.

Перед війною мені не раз доводилося звертатися до проф. Масарика з приводу різних питань, які мене цікавили науковочі публіцистично. Розуміється, завжди я отримував не лише добру фахову пораду, але і потрібні літературні джерела з його багатого і добірної бібліотеки. Читаючи ці книжки, я ознайомився з оригінальною його методою роблення річевих індексів з їхнього змісту, у самих же цих книжках. Метода мене зацікавила своєю доцільністю і економією часу. Я її засвоїв, переробивши відповідно своїм потребам і завданням. При її допомозі і після довшого часу беручи до руки якусь книжку — на основі цього річевого індексу з власними символічними скороченими означеннями для головних понять, можна протягом кількох хвилин пригадати її зміст і технічно легко відшукати цитату на будь яку цікавлючу тему. Мені здається, що кожний, кому доводилося зустрічатися з проф. Масариком, мусів так чи інакше вивчитися у нього техніці і практиці. Під цим оглядом він був властиво великим раціоналізатором інтелектуальної роботи за довго перед тим, як раціоналізація праці появилася у науці та стала модною серед громадянства. Ось чому його невеличка, але надзвичайно повчача брошура «Jak pracovat?» є свого роду шедевром популяризації головних підстав раціональної техніки праці та заслуговує на те, щоб була перекладена на українську мову. Мало того — працювати і хотіти працювати, треба вміти працювати. Масарик був майстром у цьому тяжкому мистецтві. Можливо, що одна із найбільших таємниць його успіху полягає власне у тому, що він знав, як працювати.

15.

Одну з найбільших мені прислуг проф. Масарик зробив на початку всесвітньої війни, незадовго перед тим, як він в-останнє виїхав за кордон. Це було так.

Я вже згадував, що місцева поліція дуже мене не любила за різні революційні гріхи, а головне за те, що добачала мою роботу скрізь, коли з під її носу тікали або були визволені революційні емігранти з Росії, засуджені на видання царським жандармам. Зовсім природно, що вона мене сцапала за пару днів після вибуху війни, докладно зревизувавши мою хату і забравши чимало різних матеріалів, де, на жаль, де-що було і дуже компромітуючого мене. З празького арешту при центральній поліції мене з іншими арештованими відправили до Хебу (Eger) та інтернували там у військовому гарнізоні. Хоч офіцерський склад був переважно німецький, а на чолі стояв мад'ярський генерал Пап — не можу скаржитися, щоб нам інтернованим жилося там якось погано. За пару днів після інтернування у Хебі до мене зголосився один офіцер, виконуючий обов'язки цензора і перепитав мене чи я той, що писав у «Slovanskem Prehledu» а иноді до «Часу» і чи знаю особисто проф. Масарика. Я підтвердив це все, не знаючи зрештою, на що йому це знати. Мене здивувало тільки, що він

Балакав зо мною по чеськи, а не по німецьки, як це робили всі інші з військових чинників, говорячи з нами. За де-який час, передаючи мені листування, він вернув знова до згаданої вище розмови, заявивши, що він чех, прихильник проф. Масарика і хоче мені допомогти, бо чув, що мене, як журналіста мають з Хебу послати до мад'ярської фортеці — Арад, де дуже тяжкі умови для політичних в'язнів. Ще за кілька день він інформував мене про те, що з приводу моєї долі була військова нарада, де більшість з генералом Папом не мали нічого проти того, як що на чийсь інтервенцію мене заберуть кудись з Хебу і отже відпаде фактично потреба посылати мене до Араду.

Мій інформатор мені сказав, що коли б за мене інтервенював проф. Масарик, то з боку генерала Папа не буде заперечень що-до мого звільнення з Хебу. У нього було таке вражіння, що проф. Масарик дуже імпонував чомусь згаданому генералові — комендантові полку. Проф. Матейка так називався мій протектор у Хебі, запропонував мені при його допомозі, написати листа до проф. Масарика з проханням про інтервенцію у намісника чеського та з'ясувати йому всю справу та висловити побажання, щоб він написав листа ген. Папові. Від нього я отримав папер і оливець. Було умовлено, що листа я йому передам, ідучи після обіду купатися, а він вже перешле його до Праги по-за військовою цензурою на хебській пошті. Я так все зробив, як він порадив. Через день прийшла листівка — відповідь від проф. Масарика, що сповіщав мене, що він написав вже до Хебу і негайно робить дальші заходи у цій справі та щоб я був спокійний. Дійсно за кілька день з мого приводу відбулася знову нарада, на якій ген. Пап, поклявшись на інтервенцію проф. Масарика, дуже прихильно висловився за моє звільнення. Але справа затяглася трохи, бо празька місцева поліція робила всякі перепони. Між тим почалися арешти серед чеських політичних діячів. Був арештований відомий лідер національних чеських соціалістів — Клофач. В Хебі це переплутали і гадали, що арештовано проф. Масарика. Мій протектор Матейка дуже здивувався, що справа провалиться. Мої товариші по камері гдузували з мене, жартом кажучи, що не тільки мене не випустять, але що і мій головний протектор, себ-то проф. Масарик, опиниться певно у тюрмі. Однак все склалося врешті добре. 17 вересня зранку після цілонічних проводів, з дозволу п. Матейки мені наді сторожею «*baïonnet auf*», отже дуже гостро на вигляд (але фактично мене конвоював один чеський журналіст також з реалістичного табору) — відправили через Марієнбад — Пільзен до Праги.

Тут мала вирішитися дальша моя доля, себ-то питання про те, де я мав бути конфінований на час війни. Я скористувався з цього псбуту в Празі, щоб відвідати проф. Масарика та подякувати за його інтервенцію у моїй справі.

Він був саме вернув із Німеччини, де його захопила війна і збірвся за кордон у нейтральні держави, щоб інформуватися про загальну ситуацію у з'вязку з війною.

Я застав його при праці. Він вираховував саме, як до кого може протриматися Австрія з власних ресурсів без фактичної допомоги з боку Німеччини. Висновки були малосприяючі для габсбургської м нархії. Пригадую, що він звернув мою увагу на те, як Австрія зле забезпечена з боку медикаментів і санітарної служби на фронті. В побіду центрального блоку він не вірив, помімо перших великих успіхів німецької армії на західньому фронті, хоч не легковажив зов.ім силу пруського мілітаризму. На його думку війна триватиме довго і зовсім безпідставні припущення, що вона скінчиться за кілька місяців.

У той час російська армія успішно сунула наперед. Це було перед святом Вацлавом (28 вересня), патроном чеської землі, — великим національним святом у Чехах. Ходили тасмні чутки, дуже популярні зрештою, що до Вацлава москалі окунують вже Мораву. Пеклися вже навіть «бухти» на їх зустріч. Мене можливість російської окупації Чехії цікавила зокрема. Я не мав найменшої охоти потрапити знову у лапи царської солдатеки, бо це означало б пряме сполучення *ad patres*.

Я запитав тому проф. Масарика, що він гадає про можливість такої російської окупації. Що-до російського «парового вальцю» він був скептиком, але проте не виключав можливість епізодичної окупації з боку царської армії і гадав, що перед такою еventуальністю мені краще б тікати кудись за кордон. Моя перша думка була про Італію, бо я саме вивчав італійську мову і гадав, що у найгіршому разі Італія лишиться нейтральною. Проф. Масарик рішуче це заперечив і висловив певне переконання, що Італія активно виступить по боці Антанти. Сам він мені радив тікати до Голандії, або якоїсь із скандинавських країн, запевнюючи, що ці держави безсумнівно залишаться нейтральними. Я згадую тут про ці подробиці, що вони яскраво характеризують вірність соціологічної аналізи і передбачення проф. Масарика. Його прогноза військових подій протягом чотирьох років війни цілком підтвердилася. Не знаю бодай кількох політиків чи військових серед обох воюючих таборів, котрі у другому вже місяці всевітньої війни так чудово зорієнтувалися у цьому жахливому катаклізмі, як проф. Масарик. В кінці моєї візити була ще згадка про активний виступ польських легіонів Пілсудського по боці центральних держав. Проф. Масарик вважав це політичною і тактичною помилкою з польського боку. На його думку Польща мала орієнтуватися на Антанту, в перемогу якої він непохитно вірив, додаючи у цій рівночасно перемогу демократії над пруським автократизмом центральних держав

17.

Минуло чотири роки від цього останнього мого побачення з проф. Масариком. Я був конфінований весь час на чесько-німецькому національному кордоні. 28 жовтня повстання самостійної Чехословаччини було для мене несподіванкою, про яку я довідався на пошті цього ж самого дня після полудня. Розуміється, я негайно вернувся до Праги. Мене цікавило те, що робилося саме в Україні. У грудні (21-го) проф. Масарик вернув триумфально до Праги, як перший президент Чехословацької республіки. Вже перед тим, я бачився з його приятелями і прихильниками, головне з д-ром Гербеном.

Я думав, що проф. Масарик буде особисто на мировій конференції, як президент Вільсон. Знаючи, його давніше прихильне відношення до українського питання, я думав, що він зможе і захоче допомогти Україні підчас мирових перотрактатій. Мушу зазначити, я нічого не знав про його побут на Україні під час війни та про зносини з українською владою, про що довідався згодом від нього ж самого.

На Україні було саме протинімецьке повстання, формувався новий уряд Директорії. В місцевій пресі годі було, як слід поінформуватися про це. Про українські справи взагалі писалося дуже сумбурно і не без тенденції. Безпосереднього зв'язку з Україною не було. Отже я рішив діяти на власну руку і написав листа до проф. Масарика ще перд його приїздом до Праги та попрохав д-ра Гербена особисто передати йому цього листа, в якому я апелював до нього, прохаючи своїм авторитетом підперти справу української держави на мировій конференції, де я перелбчав чималі для неї труднощі й перепони.

Від д-ра Гербена я довідався, що президент Масарик на мировій конференції особисто не буде і що змоімпроханням слід адресуватися до чехословацького міністра закордонних справ д-ра Є. Бенеша, що я і зробив знову листовно на початку 1919 року вже після моєї авдієнції у президента Масарика.

18.

Про цю авдієнцію я досі не писав і не згадував з різних причин. Не все, про що під час неї говорилося, є до опублікування навіть сьогодні, але про де-що можна писати, не порушуючи індискреції. Конкретним мотивом для моєї цієї авдієнції було особисте вироблення побачення у

президента Масарика для нашого віденського посла п. В. Ліпінського. Крім того, я знову хотів говорити з президентом Масариком про українську справу, що в наслідок успішного протигерманського перевороту на Україні починала активізуватися у міжнародньому аспекті.

Десь 15 січня 1919 року я телефонічно звернувся до секретаря пана президента з проханням про авдієнцію для мене, подавши мотиви і зазначивши, що я звертаюся цілком приватно і без якого будь урядового доручення. У той час я вже був секретарем при західно-українському дипломатичному представництві, у Празі, хоч мій шеф проф. С. Смаль-Стоцький, розуміється, знав про цю мою авдієнцію, але, оскільки мова мала бути про Велику Україну, з якою зв'язку не було і моїм заміром власне було промстити шлях для неї в Празі, мені здавалося більш відповідним робити це цілком приватно і на власну руку, щоб не могло потім виникнути непорозумінь.

Того ж самого дня після полудня я мав телефонічне повідомлення з канцелярії президента, що моя авдієнція призначена на 18 січня на 11 год. 30 хв. перед обідом.

Я згадую про одну комічну пригоду перед нею, яка мені допомогла у цей день бути прийнятим паном президентом. Це було десь за тиждень до замаху на тодішнього прем'єр-міністра д-ра Крамаржа, коли скрізь на Граді була посилена охорона. Я прийшов туди після 11 год. Лишалось чверть години до авдієнції. Коли я проходив біля військової сторожі при вході до апартаментів пана президента, її начальник зажадав від мене «пропуск», якого у мене не було, бо про авдієнцію я мав повідомлення телефонічне і в канцелярії пана президента не був. Виходила дуже незручна ситуація. Канцелярія президента була з другого боку і хоч не далеко, але все ж таки за десяток минут, які лишалися до авдієнції — неможливо було залагодити вже через неї справу мого «пропуску». Я не знав, що робити. Начальник охорони, також, але без «пропуску» впустити мене не смів. У цей момент на сходах, з'явився якийсь елегантний пан в чорному. Побачивши мене, сказав — Ви, пане Бочковський, — до пана президента? — Так, відповів я, але на жаль не маю «пропуску», і пізно вже його одержати з канцелярії. — Це нічого, сказав він і звертаючися до начальника охорони каже — я пана Б. добре знаю і доведу до апартаментів пана президента.

Ми пішли довгими коритарами старого Градчанського замку. По дорозі я медитував, хто ж цей пан у чорному, котрий мене добре знає, а я собі жадним робом його не пригадую.

Вже перед самою салею авдієнційною — цей добродій, посміхаючися, з'ясував мені дивну таємницю. Виявилось, що це був детектив ще з австрійських часів, котрий мене добре знав з різних конфліктів з поліцією. В душі подумав я, які тільки знайомства не можуть бути иноді у пригоді, та був безмежно вдячний цьому панові в чорному за те, що він мене на час провів до апартаментів пана президента.

19.

Президент Масарик є надзвичайно точний, таким він зрештою був все своє життя. Пункт в 11,30 мене покликав його секретар до кабінету. Я відразу пізнав стару бібліотеку у новому оточенні. Хата була інша, велика і гарна. Здається, етажерки були інші та нові. Зрештою, все залишилося так, як було колись у кабінеті проф. Масарика на Male Strane. За кілька хвилин він ввійшов, стрункий, як звичайно, помімо своїх 69 років, у сірому костюмі, такий він носив звичайно, коли послуваву Відню. Така сама стара і мила усмішка. Попрохав сісти, коли ми привіталися. Почалася жива розмова про Україну і нові події на Україні. Видно він симпатизував нам, хоч не раз в часі розмови підкреслював, що, як голова держави, він, розуміється, не може про все висловлюватися без застережень, і що не все, що він мені каже, є до оголошення. Я це добре розумів. Проте, розмова йшла вільно і безпосереднє.

Я увесь час збивався, скандально порушуючи ритуальний етикет, та називаючи його паном професором замість президентом. Вибачився, він посміхнувся і казав — аджеж я професор.

Від нього я довідався про його побут на Україні і про те, як він мав нагоду особисто познайомитися з українськими прямуваннями і з видатними діячами українського національного руху. Він назвав проф. М. Грушевського, С. Петлюру, В. Винниченка, О. Шульгина. Згадував про умову з українською владою і про те, що має її.

Що-до перспектив українського питання у найближчому часі, він гадав, що це буде справа мирової конференції, яка має її вирішити. Перед тим, Чехословаччина зможе визнати українську державу *de facto* і прийняти еventуально її дипломатичного представника у такій ролі аж до погодження української справи на мировій конференції. Він цікавився чи вже є хтось призначений від уряду Директорії до Праги, я сказав, що не знаю, бо ще не маю безпосереднього зв'язку з Києвом і що про це можливо поінформує президента віденський посол п. Ліпинський, призначити якому авдієнцію я власно прохаю.

Президент перепитав мене чи посол Ліпинський є представником Директорії чи гетьманського уряду? Я сказав, що тепер Директорії. Президент дав свою згоду на його прийняття, яке відбулося трохи пізніше.

Що-до допомоги на мировій конференції, він радив звернутися мені просто до д-ра Бенеша, який залишився в Парижі.

Потім він перейшов вже не на політичні справи і авдієнція закінчилася після 12 год. коли на черзі була якась делегація.

Відходячи від нього, я мав вражіння, що у тяжких ментах українці завжди можуть рахувати на особисту доброзичливість з боку президента Масарика.

У новій, дуже відвічальній, ролі він лишився тим, чим був завжди: доброю і гуманною людиною. Людиною чистого серця і великого розуму. Людиною, що на все у житті дивиться *sub speciae aeternitatis*. Людиною, до якої без застережень можна застосувати відому гуманітарну девізу: *Homo sum: humani nihili a me alienum puto*.

Бочковський.

М е м е н т о .

Кожній культурній людині не може не кинутися нині у вічі заповнення сучасного книжкового ринку літературою військовою, особливож військовою мемуаристикою. Вітрини, виставові вікна та полиці книгарень вгинаються під грубшими і тоншими томами найріжнотніших авторів, від маршалів почавши, на найпопулярнішому, певно, нині на світі солдаті-рядовикові Ремаркові, кінчаючи. Томи ці, очевидно, не довго очікують на своїх покупців, бо щораз в нових виходять виданнях, що-раз ширше кого читачів та симпатиків для себе з'єднуючи.

Не будемо зупинятися докладніше над причинами цього, до недавніх часів незнаного явища, скажемо лишень, що лежать вони в духовій та матеріальній спадщині недавньої світової війни, є психичним її рефлексом. Явище це є тим більше цікаве, що з повною виразністю свідчить, що справа війни, яко тача, мимо чинених урядами різних держав заходів до бодай формальної паціфікації міжнародніх стосунків, не тільки не стратила на своїй популярности в широкому суспільстві, а, навпаки, висковзнувши через голови патентованих політиків

з міністерських кабінетів та проскочивши в мільйонах томів до суспільства безпосереднє, набірає її що-раз більше, починає суспільством ідеалізуватись, підноситись на щабель культу. При сучасній політичній світовій констеляції чимало більших і менших держав, більших і менших недержавних народів справою війни тільки й живуть, нею тільки й дихають, бачучи у війні єдину надію на свій порятунок: чи то визволення з обіймів тяжкої економічної скрути, чи то з поневолення духового й економічного. в яких, в наслідок констеляції тієї, опинилися.

Жорстока лекція недавної світової війни переконана народи світу, що війна сучасного — це не бої колишніх кастових армій, що в одному-другому спітканні межі собою справу вирішували, а боротьба на життя і смерть цілих держав, цілих народів, боротьба, що ставить одночасно під зброю десять і більше відсотків чолювічого населення країни, та до орбіти своєї втягує, часами, значну більшість його до праці для цілей війни придатну, як це було, наприклад, під час світової війни у Німеччині. З того глибокого зацікавлення широких суспільних верств справою війни взагалі, випливає, нам здається, і саме зацікавлення їх військовою літературою, яке спостерігати нині на світі доводиться. Не знає для сучасної людини хоч би елементарних способів самозахисту в часі війни перед ворогом: не вміє відповідно заховатись підчас налету ворожих літаків, газових атак, гарматного обстрілу, не бути підготованим до явищ війни психично і т. п. — значить в обставинах для життя та інтересів як одиниці, так і ширшого суспільства (народу, держави) найбільше загрозованих, бути безпорадним, безвартісним.

Тому то, нам здається, поруч з гартом людського тіла, що так гарячково провадиться нині на світі в ріжноманітних організаціях спортових, відбувається через нашпикування людського мозку змістом отих сотень тисяч, мільйонів томів військової літератури — глибокий процес мілітарного підготування людської психики, культивування в суспільстві військвого духу.

Сотки й тисячі різних видавництв, наукових інституцій та закладів, як і окремих осіб, назустріч цій останній потребі йдучи, ще більш гарячково та уперто працюють над студіями військової історії, військової доктрини армій різних народів, над удосконаленням старих та винайденням нових середників війни, щоб висліді праці своєї в численних виданнях суспільству як найширше заццплювати. Ролю літератури такої що-до впливу на мілітарну міць держав та народів, як рівнож і важливість виховуючого її значіння для генерацій прийдешніх, — для майбутности нації, належно оцінили уряди культурних держав і виданню та розповсюдженню її всебічно сприяють, а, навіть, провадять — часто-густо капітальніші видання власними засобами та коштом.

Трапляючи до рук переважно верств культурних різних народів, література військова, разом з тим, провадить й вельми корисну роботу пропагандову, розносячи по широкому світі в тисячах томів відомості про духові і матеріальні вартості даного народу, вартості, що й

досі ще не перестали бути підставовими в об'єктивному понятті про націю, яко таку, про її спроможності до незалежного державного життя, головним чином. І, певно, найбільше завдяки цьому останньому своєму значінню видання її знаходить матеріяльне попертя з боку кожної культурної держави.

* * *

Серед широкого моря сучасної військової (та чи лише військової?) літератури, серед отих соток тисяч, мільйонів томів знайти щось про Україну справу взагалі, не кажучи вже про українське військо та його недавню (та й давню) боротьбу, є не легше, аніж натрапити, приміром, в пісках Сахари на спасенну оазу. Чи не найбільше з усіх народів, що числять себе на десятки мільйонів і брали участь у недавній світовій війні, ми й в цім, як і багатьох інших відношеннях, є упосліджені долею. Мимо того, що життям двох з гаком мільйонів кращих своїх синів приплатив нарід український Молохові світової війни, мимо того, що в р. р. 1917-1920 грудьми своїми заслonya цимлізований Захід Європи від навали червоних варварів Сходу, що несла з собою руїну, нещастя і кров, — про нього мало, або й нічого не знає не тільки широкий світ, а, навіть, найкультурніші з його народів. Ба що більше, про себе мало знаємо ми самі, ота сорокміліонова нація українська.

Чи багато, справді, знає, наприклад, навіть пересічний український інтелігент про дві українські великі еміграції — Мазепину і Наддунайську — що нашу добу попереджували? Чи багато знаємо ми про численні, поєні лицарських пригод, військові походи прадідів наших, опріч того, що переказали про них чужі люди, не завжди безсторонні? Деж ті перекази безпосередніх учасників, творців минуштини нашої, де документи, де наша українська література співчасна, зосібна література військова?

Майже кожен з нас, інтелігентів українських, сумний стан культурности народа нашого звик звалювати на фатальні історичні умовини, в яких народові жити доводилось. Що прагда, умови ті не були найкращими, бо-ж в атмосфері фізичного і духовного гніту, в якій, на протязі історії доводилось йому часами на доггі століття опинятись, тяжко, а, навіть, неможливо було дбати про щось більше, аніж окраєць хліба з рук всевладного пана. Поспільство, отже, ота широка маса народня, розуміється, не могло в таких умовинах творити духовних, ані жадних вартостей. Навпаки, при всій своїй відпорності, воно затрачало з часом й ті питомні свої вартості, які досі мало. Суспільство ж українське, тодішня інтелігенція наша, що складалася майже виключно зі шляхти, про творення вартостей національних не то що не дбало, а, завдяки становому нахилові до ренегації шляхти взагалі, української ж особливо, непомірно швидко само розтоплювалося в морі чужої, пануючої культури.

Але, чи лише в соціальному лихові минуштини закопані всі причини історичної недолі народу нашого, яку й нині він так гірко покутує?

Чи не лежать гони, причини ті, по-де-куди, а може і в значній мірі, в духовій владі самого народу, — в бракові у нього почуття обов'язку та відповідальності перед своїми нащадками, в бракові пошани до свого минулого та цілковитій байдужності до майбутнього, в отім історичнім курер'янізмі нашім, з його характеристичним «якось-то буде». Аджеж в історії народу українського, всеж таки, бували часи, коли в тій, чи иншій формі посідав він і власну державність, і чимало інтелігенції власної, і коли сприятливі мав об'єктивні умовини до теорення національних гартостей. Однак, навіть і в ті, щасливіші для України часи роблено було аж занадто мало, бож слушний для визволення з чужинецької неволі час, р. р. 1917-1920, застукав його не тільки до боротьби не підготованим, а й на широкому світі майже зовсім незаним та в масі несвідомим навіть своєї окремішности національної, свого імени. Неосічений і темний, з інтелігенцією, вихованою на лавах чужої школи в омані сакраментального російського «православія, самодержавія і народности», маючи про себе поняття, в найліпшому випадку, з «казьонних», царям та королям присячених «історій» ріжних Бопланів, Карамзінів, Бантишів-Каменських, Іловайських, Равітів-Газронських та їм подібних, він не тільки не спромігся в слушному часі, виділити з себе та на фронт боротьби поставити численнішої контингенти маси, а навіть дати для боротьби поважніші власної інтелігенції. Про виховання національне народу, про отой дух, що надає імпульсу нації в боротьбі її за вищі ідеали, поминаючи несприятливі для того об'єктивні історичні умовини, попередники наші не дбали. Заповнення тієї порожняви духової, що на протязі многовікової недбайливости в народі нашому, на слушний для визволення день, створилася, — защеплення масам свідомости національної, культивування в них духа ненависти до свого гнобителя та заохочення до боротьби з ним, припаго на долю нечисленних, свідоміших національно елементів української інтелігенції, що першою за зброю вхопилися, вже в самім процесі боротьби. Не дивно, отже, що повільне, бо вже під грім скерованих гармат ворога та кулеметів прогаджене, з'єднання для боротьби отих мас, уємно відбилось й на самому висліді боротьби, висліді, який, вже близько десять років, покутуємо ми, скрізь розкидані по чужині, а нарід наш там, на рідній, не своїй землі.

* * *

Є досить мудре, наше ж таки, українське прислів'я: «яблучко від яблунки не далеко відкотиться». Народжене, може перед століттями, психологічним змістом своїм воно й сьогодні може бути чудовою ілюстрацією нашої української владі, в застосованню до дбайливости про завтрашний день свого народу, про його долю майбутню. Чи-ж далеко, справді, відкотилися ми, ще недавні українські вояки, від своєї «яблунки», отих пращурів наших, шибайголів запорізьких, що, за одним шаблюки махом «з голови, аж до самих рачотиць» на двоє ворога розтинали, по Синьому морю на байдаках з Синопу, аж до Стамбулу та Трапезунду «гуляли», слачні в ліцарскість вояцьку

походи на ворогів одбували, та незабаром про це... забували. Чи-ж не є ми, сучасники, що співтворцями історії недавньої доби народу нашого були, та є ними ще й нині, чи-ж не є ми історичним дзеркалом отих знаменитих рубак, але менш щасливих політиків, які на всілякі «майбутності» завжди хотіли «з високого плота чхати», а «дипломатія» яких зродилася, в більшості, до доброї бочки оковитої, «метелиці», гопака, а, в гіршому випадкові, вкладалася в рямці добре знаної, хоч і легендарної може, але досить характеристичної відповіді запорожців турецькому султану. Що-ж зробили ми досі в напрямі видання власної військової літератури, запізнення світу з нашою недавньою боротьбою, з військом нашим та для переказання традицій тієї боротьби наступникам! Чи багато зробили, бодай в рямцях емігрантських можностей, для того, щоб іскру, що до боротьби нас запалювала, перекинути в душу і серце прийдешніх наших поколінь?

Коли перецидімо через сито своєї пам'яті події, що в межах тринадцяти років, які ділять нас від зачаткування визвольної боротьби, відбувалися, споглянемо на те, що досі зроблено нами в напрямі популяризації їх як перед чужими людьми, так і власними народними масами, споглянемо на оті, що в кількі десятиків вбгатись дадуться книжки і книжечки на сотку-другу журнальних та газетних статтів, — все, що про велику в житті нашого сорокміліонового народу добу на світ Божий в друкові з'явилось, переконаємося, що в сучасній військовій літературі не займаємо не тільки місця гідного тих подій, а, не займаємо в ній майже жадного місця. Трудно сподіватись, що займемо його ми, сучасники, й коли небудь, бож навіть й дотеперішня, нужденна літературна продукція наша з кожним роком маліє: невблаганий час проріджує ряди свідків подій, самі події вивітрюються з пам'яті, а вожені по світі де-ким з нас, дивом ще не з'їдені шашелем, або не продані «на оселедці» документи, підпадаючи немилосердному процесові нищення часу, гинуть також для історії.

Минуть ще роки, десятиліття і, хто знає, чи й наша доба не буде чужими та ворожими народіві нашому «істориками» окрещена на добу нової «безідейної гайдамаччини», бандитизму, а ми, творці її, — на бандитів та розбійників з «Дикого Поля», а то й зрадників свого народу. Вже навіть й нині в де-яких чужих еунціях про нас і визвольну нашу боротьбу така тенденція виразно проглядає. Що-ж статися може в майбутньому, коли покоління наші пізнаватимуть з цих чужих, а не своїх, джерел минувшину власного народу? Чи-ж не будуть й наші, порослі бур'яном непам'яті, могили, як і могили пращів наших лишень з «вітром в полі розмовляти», а для поколінь — німі?

Ольховський.

(Кінець буде)

3 міжнароднього життя.

— Н і м е ц ь к і с п р а в и .

Вибори до німецького рейхстагу, що відбулися 14-го поточного місяця стали сенсацією європейського політичного дня, бо значіння їх перекинулося далеко по-за межі внутрішніх справ німецької республіки.

* * *

Як відомо, повоснна Німеччина ще й досі не стабілізувалася остаточно з середини, ні назовень. Внутрішня її політика повна різких змін справа наліво і навпаки; закордонна — не виробила якихось традиційних ліній, за якими свідомо та щиро стояла б значна більшість народу. Причин тому багато і головніші з них: з одного боку незадоволення німців тим становищем переможеного народу, в якому вони опинилися після великої війни, і зв'язані з тим становищем фінансові труднощі, а з другого — певні особливості державної конституції німецької республіки.

Економічно зараз цілий світ переживає велику кризу, і то в усіх площинах народного господарства, в хліборобській і в промисловій. Але Німеччина до того має ще й свої причини. Війна та її наслідки позбавили її колоній, обмежили закордонні ринки, а в середині — поглинули її рентовий капітал, такий необхідний для розвитку й посилення індустріальної сили країни. Для творення ж нового капіталу в Німеччині немає відповідних умов. Воєнні платіжі, — тепер у формі відомого Юнгового плану щось біля двох мільярдів золотих марок річно, — одбірають цілий лишок, що міг би продуктивно zostавитися в народньому господарстві, а замість того переходить у площину мало рентабельних державних боргових зобов'язань. Так само на індустрію, крім цього тягару, припав ще новий; скісно, у вигляді податків то-що, вона примушена утримувати не тільки тих робітників, що реально в ній працюють, але й в значній мірі тих, що знаходяться в стані безробіття. А таких в Німеччині зараз по-над два з половиною мільйони людей.

Таке становище річей невістно, відбулося й на державних фінансах Німеччини; її бюджети, за останні часи, рік що рік, зводяться з дефіцитом, а той дефіцит не може бути інакше перекритий, як новими боргами, і то закордонними, бо своїх вільних капіталів для того немає. Можна було б правда, як то й радив увесь час німецьким державним людям міжнародній фінансовий агент американець Герберт, — значно зменшити ріжні відатки, особливо на військові потреби та на покриття з імперських сум дефіцитних бюджетів окремих держав федеративної Німеччини. Але того досягти було годі. Першого не дозволяють зробити патріотичні настрої майже всіх німецьких партій, а для другого треба було б міняти основну державну конституцію, згідно з якою центральний імперський уряд обов'язаний перекривати бюджети місцевих держав, але не має жадного контролю над їх складенням.

Може й можна було б покласти край такому становищу й налагодити державне життя на твердих основах праці, покою та ошадности, але для того потрібна сильна влада, що спіралася б на організовану, концентровану волю, коли не цілого народу, то принаймні значної його більшости. Та для того знову ж таки в Німеччині немає відповідних умов. Старі командні верстви, що могли накидати свою волю, цілому народові, розторошені подіями останніх дванадцяти літ; нові верстви на їх місце не стали. А виявити волю просто населення, без розділу його на класи, перешкоджають особливості німецького парламентаризму.

Веймарська конституція зробила з Німеччини країну теоретичного демократизму. Встановлено в ній не тільки все те, що виробила в історії

європейська демократична практика, але також майже все те, що було поки-що лише кабінетним винаходом і майже ніде не було прикладене до життя, — принаймні на такий великий штиб, яким являється велика німецька республіка. Одним із таких винаходів, що стали законом у Німеччині, являється теорія пропорційного виборного права і зв'язана з ним система єдиного імперського голосування партійних списків, складених центральними комітетами на цілу державу. Голосують таким чином не округи, а ціла країна зразу і при тому не за тих чи інших знаних в окрузі людей, а подають свій голос до спільної імперської суми голосів, поданих за партію. На певну кількість поданих голосів припадає один депутат, і таким чином голоси подані за партії не розпоршуються і не пропадають, але одночасно з тим голоси подані скажемо в східній Пруссії, можуть спричинитися до того, що до рейхстагу буде обраний депутат, що кандидує десь на Рейні, в Баварії то-що.

Як то констатовано практикою, ця система дуже добре виявляє настрої населення, аж до найдрібніших, даючи, так мовити, точну стабільну їх фотографію, але вона зовсім не виявляє волі населення. Бо ж на голосування ставляться не ті чи інші конкретні потреби дня, а програми партій, голосуються не ті чи інші означені люди, з волею яких той, що голосує, може ототожнити свою волю, а партійні кандидати, себ-то люди не зв'язані безпосередньо з населенням, які не можуть творити його волі, ні своїєї, бо їх воля топиться у гуртовій волі партійних комітетів. Ця система одриває депутатів од населення, бо депутат не завжди навіть знає чиї голоси спричинилися до його обрання, а населення, у певних випадках може просто не знати свого депутата, який він з обличчя. З другого боку вона може zdeформувати саму ідею парламентаризму, бо між парламентом і населенням ставить партійні комітети, які впливами своїми сильніші за партійні парламентські фракції, а взяті всі разом — сильніші за самий парламент.

У Німеччині так і сталося. Якихось старих парламентських традицій країна ця ще не має, бо її парламентаризм дагується всього лише з року 1918, а нових встановити вона ще не встигла та й не може, маючи на увазі особливості своєї конституції. Її парламентське життя тому майже зразу стало механізованим. Парламент німецької республіки лише формально — найвища і всемогутня установа в державі. Але в дійсності це тільки, трибуна для промов та апарат для голосування, бо все по суті вирішується не на загальних його зборах, навіть не в комісіях і не на фракційних засіданнях, а впрост по-за його стінами — партійними комітетами.

Партійні комітети — велика політична сила не тільки в одній Німеччині, але ніде вони так не заступають самого парламенту, як тут. Країни старого парламентаризму мають проти того свої ліки, і один із них, що охоче практикується, наприклад, в Англії, — складається з того, що там дуже часто розпускають парламент, аби на виборах виявити, чи не розійшлася воля партії з волею народу. Німеччина так само часто бралася за цей спосіб, але їй то не помагає, бо має вона надто багато партій (на останніх виборах було їх 24), і ні одна з них на пропорційних виборах дістати не може. Німецькі уряди зречені тому на багатопартійну коаліцію, де волю до урядування заступає компромісова згода численних партійних контрагентів. Теоретично це, як і пропорційна система, може бути виправданим, але практично вона приводить до перманентних криз, до партійного розвалу, і до деформації системи самого парламентаризму.

* * *

Остання урядова криза німецької республіки викликана була формально труднощами економічного порядку, але фактично була вона виявом повної несили німецького парламенту знайти яку-будь спільну лінію внутрішньої політики. На порядок дня стала необхідність винайти

засоби для покриття чергового дефіциту державного бюджету, — справа, яку треба було вирішити негайно, бо державна скарбниця стояла порожньою, а видатки з неї не могли чекати, поки партії зговоряться між собою. Партії не зговорилися, і рейстаг було розпущено, аби дати президентові можливість використати спеціальний порядок урядування в час відсутності парламенту для опублікування тимчасових законів фінансового порядку і тим уникнути державного банкрутства.

Таким чином, здавалося, що цілий інтерес виборів має бути зосереджений на справах внутрішнього порядку. А втім він дуже швидко перекинувся до площини закордонної політики, під знаком якої і перейшла вся виборна кампанія. Сталося це цілком логічно і природно, бо де-де, а в Німеччині зв'язок між справами внутрішніми і закордонними наочний і безсумнівний навіть для самого недосвідченого політики.

Незадоволення міжнародним становищем Німеччини — річ загальна. Немає мабуть такого німця, який не хотів би привернути Німеччини її довосні кордони, колонії, впливи на світових ринках і т. и. Німецькі політики в закордонній політиці поділялися на два табори лише в тому відношенні, що одні з них зазначеної мети хотіли б досягнути зараз, вже сьогодні, а другі, більше обережені, одкладали її на завтра, — до слушного часу, бо на сьогодні вони тої слушності не бачили. Представником цього останнього напрямку політики і був міністр закордонних справ д-р Штреземан, що використовував для того на заході — Локарнський пакт та наближення до Франції, а на сході — дружбу й союз з СРСР. Штреземан вів справу методично, з великою майстерністю і досяг був значних наслідків, але торік він помер, діла свого не закінчивши. Спадщина по ньому попала до рук д-ра Курціуса, дюдини без міжнародних зв'язків, без талантів його попередника, без його гнучкості й персонального авторитету. І лінія Штреземана сшухла, а на її місце встала боротьба, як весті справу надалі.

За напрямком Штреземановським стояли: найбільша німецька партія — соціал-демократи, католицьке угруповання (центр) та велика частина демократичних буржуазних партій, що й давало достатню парламентську більшість, яка забезпечувала вільну руку міністру закордонних справ. Проти нього були: з лівого боку — комуністи, а з правого — всі численні угруповання націоналістичні, монархічні, фашистські (гакенкрейцери, інакше — націонал-соціалісти), і т. и. ці дві сторони й звели між собою боротьбу на виборах 14 вересня.

В Німеччині, а за нею в Європі, сподівалися, що вибори не дадуть якихось кардинальних змін що-до складу німецького парламенту. На перешкоді тому стояла начеб то пропорційна система та організованість партійних впливів на населення. Але в Німеччині, властиво єсть лише дві старих усталених партій, одна з них — чисто класова партія соціал-демократів, друга конфесійна — католицький центр. Решта з них — чи то нові угруповання, чи реформовані, не сцементовані традицією й дисципліною. Групи ці підлягали розкладу ще за часів Штреземана, а на виборах майже всі вони розкололися.

І в наслідок того сталося явище, якого ніхто не чекав. Минуюти партійні перегородки і пропорційну систему, на виборах прорвалася воля народу. Найбільший, нечуваний в історії пропорційних виборів мала найменша з парламентських партій — національні соціалісти, що з 12 депутатів зразу ж скочили до 107; успіх з ними поділили комуністи, які з 54 дійшли до 76, та де-які дрібні правіші угруповання, близькі до націонал-соціалістів. Втратили ж всі буржуазні групи справа на ліво, втратили навіть і соціал-демократи, правда, небагато, всього тільки десять мандатів, і зостався непорушеним, навіть здобув кілька нових мандатів, лише католицький центр. Німеччина цілком наявно вказала, що для неї годі вже Штреземановської закордонної політики, і що в цій площині вона готова йти прямо протилежними шляхами.

Ця перемога крайніх крил не означає ще негайного перелому офіційної німецької політики. Склад нового парламенту такий, що при певних

комбінаціях в рейхстазі може утворитися урядова коаліція, яка буде продовжувати попередній закордонний напрям, але це продовження може бути лише штучним механічним і не твердим; бо не матиме за собою ні великої, щирої більшості в парламенті, ні — що особливо важливо — всенародньої opinіi за собою, яка наявно ухилилася в другий бік.

До чого змагаються нові переможці, що можуть, коли не зараз, то в недалекому часі прийти й офіційно до влади? Їх фактичний вождь, відомий Гітлер, виявив це недвозначно в своєму інтерв'ю до одного з закордонних журналістів.

Хочемо, аби пута Версальського договору й Юнгівого плану були зламані.

Хочемо, аби всі обмеження що-до нашого озброєння були анульовані, щоб ми могли утворити велику національну армію.

Хочемо націоналізувати наші трести, викинувши з громадського життя Німеччини впливи елементів і рас не германських (справа йде головне — про жидів).

Німеччина має 20 мільйонів безземельних, які не мають можливості закласти своє родинне вогнище. Хочемо утворити для тих 20-ти мільйонів можливість, аби вони могли збудувати своє життя в людський спосіб. Для цієї мети використаємо схід, а в першу чергу — Росію.

Явна річ, що такого роду заява схвилювала політичну opinію цілої Європи, на сході, заході і у середині її. Сусіди Німеччини говорили вже про можливість негайного збройного виступу німців, а в одній із середньоевропейських держав, як переказують, навіть скликані були з того приводу екстраординарні наради із представників політичних і військових кол. Непокіи поки що, як здається, передчасні, але настрої в Європі тривожні, бо втрачені зараз гарантії мирстворної праці, — прийнятні, на ближчий час.

* * *

Для нась українців найважливішим являється заява Гітлера про Росію. Чи включає він до неї й Україну? Було вже для нас одно таке кещестя — мати діло з німцями, й повторення того — річ не бажана. Тому нам треба особливо придивитися до того, що твориться зараз у Німеччині, бо на випадок, коли там вибухнуть несподівані події, наша роля стане тяжксю і відповідальксю і перед нашою батьківщинсю і перед цілим світом.

Observer.

З преси

Скільки крику у созітів навколо знаменитої п'ятилітки. «Перегнати Європу», «догнати Сполучені Штати», — такі гасла не сходять з уст комуністичних промовців на з'їздах, зборах, нарадах то-що. Але що ж виходить з цього скаженого бігу. А ось що:

«Протягом багатьох років поруч із великими досягненнями що-до збільшення випуску продукції ми маємо систематичне відставання якісних показчиків (ростріл оригіналу. Ред.). Правда, є в нас досягнення і в цій ділянці, але вони занадто малі й не забезпечують виконання завдань наступного господарчого року, цього вирішального року виконання п'ятилітки за 4 роки. Не меншу загрозу яв-

Українське Мистецьке Т-во в Шалеті.

ляс і кепська якість продукції, що останніми часами має навіть тенденцію до погіршення». («Пр. Пр.» ч. 204 з 5. IX)

Так пишуть більшовики самі, «перегоняючи» Європу і майже «догоняючи» Сполучені Штати.

* * *

Як переводилася кампанія колективізації, — нам відомо. Про це писала європейська преса, про це говорили уривки листів та вістки, що доходили з України, минаючи совітську цензуру. Більшовики ж таралися замовчувати, ба навіть писали уєсь час про «добровільність». Аж ті єки тепер в совітській судовій хроніці може подибати факти, що їх вже сама влада приневолила витягати на світ Божий, бо занадто вже вони вопіючі. Ось що пише «Пр. Пр.» ч. 199 з 29. VIII в рубриці «Червоний Суд»:

« У Васильківському районі справі Савчука й Шакшуєва дали популярну назву «Варфоломівська ніч». А справа така. Обох їх — уповноваженого РВК, члена партії Савчука і агронома Шакшуєва — прикріпили до с. В.-Вільшанки, Васильківського району.

Працюючи коло колективізації, Шакшуєв на зборах заявляв, що найближчого часу вся Україна колективізується на 100 відс., і що горе буде тим вільшанцям, хто не вступить до колгоспів: куркулів і

Український хор при Громаді в Шалеті.

експертників зашлють на Соловки. (ростріл наш. Ред.) а иншим дадуть «Вільшанські Соловки», себ-то дадуть їм по 0,13 десятини землі найгіршої й найдалше від села.

Селяне плавом плвли до колгоспу. До району й округи полетіли найоптимістичніші реляції. На колективізацію господарства в Васильківському районі Київ дивився з радістю надією. Проте хоч і «великі були успіхи» колективізації в с. В.-Вільшанці, там зовсім не уусупільнювали насіння, про що з'явилася замітка в «Прол. Пр.», з зауваженням, що винних притягатимуть до відповідальности за млявий темп мобілізації насіння.

Савчук і Шакшув вирішили «негайно виправити помилку». Савчук зробив розпорядження закінчити уусупільнення насіння за 24 години. Негайно взялися виконувати це розпорядження. Пашню увесь час збирали протягом 16 годин, аж до 2 години другого дня. Цілісеньку ніч ходили по дворах, будили селян, заставляли їх везти насіння до комори, залякуючи штрафами. Перелякані селяне корилися й везли. У селі стояв шум і галас. Мобілізовуючи насіння, разом записували до колгоспів 80 хазяїнів, що не вступили. За 16 годин уусупільнили 8.000 пуд. пашні. Число це яскраво доводить ті «темпи», з якими відбувалося це уусупільнення, під безпосереднім проводом Шакшуєва, по цілісеньку ніч їздив селом і підгонив бригади. За цю ніч він змінив три пари коней.

Ця «Ворфоломіївська ніч» в справі уусупільнення насіння, зазначено у вироці суду, спричинила небажані настрої в селі до колективізації.

Український Гурток в Шато-де-ля-Форе (Савоя).

І цілком справедливо, що такі

«перекручення Савчука і Шаншуєва тільки відштовхнули вільшанців від колгоспу і стали вирішальним фактором його життя і смерті.

А наслідком цього масовий вихід вільшанців з колгоспу» (ростріл наш. Ред.).

Це було в одному селі. А що було і як було в інших? В десятках, в сотнях, в тисячах? Чи ж ці «перекручення», залякування «Соловками» та презедення «Варфоломіїзьських ночей» були одинокими фактами?

Хроніка.

З Зелючої України

— Навчальний рік у Києві. З підручниками справа зовсім кепська, як що не сказати більше, — каже «Пр. Пр.» ч. 222 з 2. IX. Навчальний рік розпочався, а ДВУ жодного підручника для міста не дало. Катастрофічний стан з приміщеннями для шкіл, а також і з організацією харчування для дітей.

— Кільки цифр про КПБУ. На XI з'їзд (цьогорічний) КПБУ нараховувала приблизно коло 300.000 членів і кандидатів. Зростає КПБУ за рахунок пришлого елемента, як говорять цифри: по 35 округах України до кандидатів КПБУ за півріччя прийнято 61.225 чол., які складаються за соціальним станом — робітників 84 відс., селян — 14,6 відс., службовців — 1,2 відс. і інших 0,2 відс. Склад прийнятих кандидатів за видом роботи такий: робітників і наймитів — 80,3 відс., селян — 13,9 відс., з них селян-колгоспників — 13,4 відс., службовців і інших — 5,8 відс. Характеристично одмити — кому одмовлено в прийомі до кандидатів; із всіх заяв одмовлено тільки 20,8 відс., але з цього числа робітникам — 13 відс., селянам — 33,4 відс., службовцям та ін. — 53,8 відс. («Комуніст» ч. 232 з 23.УІІІ).

— Осіння сівба під загрозою зриву. Колегія Наркомзему України визнала, що друга декада готування сівби не дала ніякого зламу в темпах підготовчої роботи. Тепер становище по всіх округах України ще загрозливіше ніж

було на 20 серпня. Колегія зазначає, що обмін сортового насіння перебуває в такому стані, що загрожує повним зривом сортозміни («Пр. Пр.» ч. 204 з 5. IX).

— По похилій дорожці. Передовик «Комуніста» (ч. 231 з 22 серпня) б'є на сполох щодо упадку добутку вугілля і стану в Донбасі. «Лише за 15 день серпня борг вугільного Донбасу збільшився на 500 тис. тон. Одною з основних причин цього нечуваного прориву в роботі вугільного Донбасу, є вплив робочої сили. Нині вугільному Донбасу бракує 45 тис. робітників». І надій на покращання не видно.

— Видобуток чаву — ну впає не тільки проти липня, але й проти першої декади серпня. Лише завод ім. Петровського почав працювати краще. Кепсько виконують програму з чавуну заводи ім. Томського, Держинського й Ворошилова («Ком. ч. 233 з 24. УІІІ).

— Що-до останнього заводу ім. Ворошилова в Алчевському «дає що-далі більше зразків ганебної роботи — розвал соцзмагання, занепад труддисципліни, безладдя в цехах призвели до того, що завод що-дня з великим напруженням дає ледве понад 50 відс. програму». І тому «Комуніст» вимагає позбавлення цей завод права називати іменем Ворошилова (ibidem).

— «Мобілізація» наймитів на шахти. «Плинність» мобілізованих наймитів на шахтах Луганвугілля набула загрозливого характеру. За відомостями Кадіївського окружного гірників за декаду серпня на

шахти тресту Луганвугілля прибуло 1.634 і вибуло 446 наймитів. До плінності спричиняється шахрайське вербування наймитів. Багатьом наймитам, вербуючи, обіцяють неплатно годувати протягом місяця, добовий заробіток що-найменше 4 карб., поставання взуття, мануфактури тощо. («Ком.» ч. 239 з 30 серпня). Яка влада, такі і методи. Дивуватися нема чого.

— Нова форма Чека в господарстві. Союзний совнарком визнає за потрібні організувати в системі Наркомторгу ССРСР державну інспекцію якості продукції. Ця інспектура буде провадити експертизу продуктів, а також братиме участь в обсліді врожаю («Ком.» ч. 227 з 18. УІІІ).

— Пошесті. Не диво, що при сучасних умовах життя під більшовиками, пошесті поширюються, особливо, дезинтерії та черевного тифу. З окрема загрожений стан є в Донбасі. Більшевики пояснюють це тим, що «велика плінність робочої сили посилює небезпеку» («Ком.» ч. 227 з 16. УІІІ).

— Шкарлятина. Цього року пошесть шкарлятини куди більша проти минулого року. Торік в серпні захоріло на шкарлятину 217 дітей, цього ж року за серпень зареєстровано майже 500 дітей («Ком.» ч. 243 з 3. ІХ).

— Хлібозаготівлі. Серпневий план на Україні виконано лише на 77,7 відс. Більшевики ремствують на свою адміністрацію («Ком.» ч. 243 з 3. ІХ).

— Безладдя в більшовицькому господарстві. «Комуніст» ч. 233 з 24. УІІІ протестує проти безгосподарності Дніпропетровської кооперації. Ось факти. «Городина не потрапляє до робітничого споживача. Приміром на заводах ім. Петровського та Леніна, де є близько 33 тис робітників, нема городини, а тим часом на базарі вона гниє цілими вагонами» «В крамниці ч. 88 згнило у підвалі 40 пуд. картоплі і 2.000 огірків. На кооперації лежить і гниє після дощу 10 вагонів ви-

копаної цибулі. На центральній городинній базі вже з тиждень лежить вагон картоплі, що почала гнити. У другому складі гниє шось із 200 пуд. цибулі». Не краще і в крамницях, де зберігають городину в антисанітарних умовах, у бруді, серед гнилі. В крамниці ч. 38 знайдено піввідра гнилих кавунів, що в них вже завелася черва. Завелася черва і в синіх баклажанах у крамниці ч. 68. Оттакі веселі сторінки большевицького щоденного життя.

— Наказ Москви. Союзцукор звернувся до ЦК КСМ України і крайового комітету КОМ центрального чорноземельного краю з «проханням» негайно мобілізувати 3.000 комсомольців на приймальні пункти за вагарів і приймальників буряків («Ком.» ч. 240 з 31 серпня).

— Непередбачені наслідки адміністративної реформи. В зв'язку з скасуванням округ та розбиттям України на райони, більшовицька влада «розгружає» центральні апарати й надсилає їх урядовців — комуністів до району в «ударному порядкові». Ці комуністи їхати з насиджених місць не хотять і уникають всілякими способами. Останні газети большевицькі повні відомостями про виключення з партії. Їх називають дезертирами.

— Рай... для псів. «У Слов'янському із складу міської залізничної станції вивезено на смітник понад 1.500 кіло ковбаси. Невідомо чи довго лежала ковбаса, але вона зіпсувалася. Може б ніхто про цей випадок і не знав та робітники, ідучи з роботи, помітили, як на смітнику собаки їли ковбасу», — так повідомляє «Ком.» ч. 241 з 1 вересня. Отже, як нема раю для людей, то хоч для собак.

З життя укр. еміграції.

У Франції.

— В Президії Головної Еміграційної Ради. 18 вересня відбулося за-

сідання Президії Головної Еміграційної Ради, на якому було заслухано звіт делегатів (проф. О. Шульгина і ген. О. Удовиченка) на засідання Дорадчого Комітету Високого Комісара 25 серпня), обмірковано справу скликання чергової конференції Головної Ради; висловлено деякі побажання в справі збирання національного податку; обмірковано питання утворення допомогової благодійної організації і інші дрібніші біжучі питання.

З окремих постанов президії Головної Ради слід відмітити постанову в справі звіту делегатів у Женеві. Вона звучить так:

Заслухавши звіти українських делегатів у Женеві Президія Головної Ради ухвалила: з огляду на те, що міждержавна комісія по справам біженців дала роз'яснення, що кожна держава має право приміювати вільно систему нансеновських паспортів, себ-то також зазначати в них нашу українську національність — вважати, 1. що частково намічена Головною Радою акція є й виконана, 2. що разом з тим необхідно домогатися в майбутньому повного і загального виділення української еміграції в окрему національну групу, 3. що еміграція на місцях в різних державах повинна використати роз'яснення комісії в Женеві і добитися, щоб скрізь зазначалася в паспортах наша національність, 4. доручити проф. Шульгину, що провадив цю справу в Женеві від початку дати ширше повідомлення про перебіг справи нашому громадянству».

— По союзу. Укр. Емігр. Організацій у Франції. 20 вересня відбулося засідання Ген. Ради в повному складі. Заслухано було повідомлення про лекцію п. Довженка в Шалетській Громаді, лекцію інж. М. Єремїва в Лїонській Громаді, орган Громади в Іреноблі, організацію Гуртка в Ля-Мюр і т. л.

Постановлено доручити скарбникові вжити рішучих заходів щодо стягнення позик членам Союзу.

— Генеральна Рада дуже рекомендує всім емігрантам у Франції читати часопис «Український Емігрант», орган Т-ва Опіки над українськими емігрантами у Львові (Львів, Городецька 95). Згаданий часопис подає докладні відомості про правний, матеріальний і духовий стан української еміграції у всіх країнах її розселення; дає він також об'єктивні відомості про умови праці, способи переїзду і всі необхідні вказівки зв'язані з емігруванням.

— Шалет. В суботу 13 вересня б. р. в помешканню Громади відбулася лекція п. Довженка, що завітав до Шалету. Темою доповіді було: «Політична організація українського народу в його визвольних змаганнях та сучасна українська політична еміграція». Повна цікавого змісту лекція була вислухана з великою увагою. Після лекції відбувся обмін думками. На закінчення Голова Громади в імені всіх присутніх подякував п. Довженкові. Бажано було б щоби подібні лекції відбувалися частіше.

— В Містечкми Т-ві провадяться чергові репетиції. Готується до постановки драма на 4 дії Ванченка-Писанецького «Катерина (мужичка)». Вечір намічається дати 4 жовтня с. р.

— Український хор регулярно одбуває співанки. Готується новий репертуар. В недалекому майбутньому буде нагода дати концерт, який так майстерно справляється із своїм завданням і дає приємність слухати шалетянам наші пісні.

— Відновила працю навчання школа для дітей при Громаді; учнів розбито на 3 групи. Судячи по тій праці, яка йде та й тому складові навчителів, які дали згоду викладати в школі, можна гадати, що поставлене собі завдання — школа виконає.

— Дамарі - ле - Ліс. 23 серпня на запрошення Українського Т-ва «Просвіта» в Дамарі, хор Шалетської Громади під орудою п. Ковгана дав великий концерт. Після концерту

відбувся баль, що затягся до ранку.

Українська колонія в Дамарі складається виключно з українців з Галичини, нараховується їх поверх двох сот душ. Всі вони поприїздили на заробітки з глухих сел та міст Галичини, більшість з них навіть неписьменна і національно мало розвинена, а майже абсолютна відсутність інтелігентних сил не дає спроможности об'єднати їх всіх коло існуючого Т-ва «Просвіта». Само Т-во це нараховує в своєму складі кілька десятків членів молодих людей, яким дуже тяжко вести роботу серед своїх земляків. Потрібна поміч, і то поміч національного усвідомлення і культурних розваг, яких вони не мають. Поява там великого Українського Хору в національних убраннях мусіла зробити не аби яке вражіння. А сам концерт, що з художнього боку був особливо на цей раз вдалим і складався з колядок, історичних та патріотичних пісень, певно зворушив приспане національне почуття.

Самі хористи та диригент В. Ковган — що вклали стільки безкорисної праці на підготовку цього концерту заслуговують на висловлення почуття признання.

В Польщі

— А р х и в М. П. Д р а г о м а н о в а . Український Науковий Інститут у Варшаві набув у дочки М. П. Драгоманова, вдови проф. І. Д. Шишманова, архив її батька.

Архив уявляє велику національну цінність. Складається він головню з двох частин: з рукописів самого М. П. Драгоманова та з листів численних кореспондентів до його.

Рукописи Драгоманова — найріднороднішого змісту і характеру: університетські його виклади, черняки, плани і конспекти праць наукових і публіцистичних. На основі цих рукописів можна установити авторство багатьох його анонімних та псевдонімних статтів; помагають цьому знайдені в архиві вирізки і цілі чис-

ла періодичних видань, в яких ті статті друкувалися. Для оцінки літературної діяльности та політичної ролі Драгоманова ці рукописи подають досить нового матеріалу. Багато нового матеріалу для біографії Драгоманова дають листи його до дружини (біля сотні) та до де-кого з близької рідні його, — кореспонденція та щасливо знайшла собі місце в архиві.

Спис кореспондентів Драгоманова надзвичайно великий. Серед кількох тисяч листів до нього знаходяться численні автографи українських громадських діячів, російських учених, публіцистів і головно-революціонерів, а також досить голосних імен закордонного світа.

Єсть багато рукописів, що прислано їх для видань Драгоманова, головню для його женеvської «Громади». Серед тих рукописів єсть, напр., оригінал повісті П. Мирного (П. Рудченка) «Хіба воли ревуть, як ясла повні». На основі цього оригіналу можна буде дослідити певний текст сього класичного твору української літератури.

Архив Драгоманова має бути старанно описано й досліджено Інститутом.

При архиві Інститут засновує бібліотеку, де має бути зібрано все, що належить до життя й діяльности Драгоманова, — бажано, щоб громадянство допомогло переведенню сього плану.

При архиві ж положено початок драгоманівського музею. Основу того музею складають речі, подаровані Л. М. Шишмановою: срібні вінки, складені на труну небіжчика, деякі бюрові його речі і великий фотографічний альбом, подарований Драгоманову земляками р. 1894-го; в сьому альбомі, крім крайовидів і типів, що мають, особливо тепер, цінне значіння етнографічне, єсть фотографії місцевости, де народився М. П. Драгоманів.

— В Голоvній Управі Українського Центрального комітету в Польщі. В чергових засіданнях Голоvної Управи Ук-

раїнського Центрального Комітету в Польщі в днях 5 й 16 вересня затверджено новобрані керуючі органи для Відділів У. Ц. Комітету.

В. Познані: підполковник Варфоломій Євтимович — голова Управи Відділу, інженер Іван Котлярів і хорунжий Іван Сторожук-Возняк — члени Управи, хорунжий Іван Оліфер — секретар і скарбник.

В. Іновроцлавлі: хорунжий Володимир Корженіовський — голова Управи Відділу, Василь Кушнір — секретар, Кіндрат Сабатаж — скарбник.

В. Рипині: сотник Микола Денисенко призначений представником групи на Рипінський повіт.

В. Бидгощі: інженера підполковника Федора Рибалко-Рибальченка призначено уповноваженим Українського Центрального Комітету на місто і повіт Бидгощ.

В. Плотичному: Пресовський Всеволод — голова Управи Відділу, Вовк Ілля — заступник голови, Застело Василь — секретар, Свинаренко Марко — скарбник і Тесаревський Олександр — член Управи.

Лист до Редакції.

Хвальна редакція,

Прошу не одмовити умістити на сторінках Вашого часопису нижче поданого листа.

На сторінках часопису «Український Голос» з 31 серпня с. р. уміщено подиву гідний допис з Кресо. Весь допис побудовано на неправді та провокації з метою забрудити і скомпрометувати Українську Громаду та зродити серед членів української колонії відразу і знеохочення до своєї національної організації.

Не забув дописувач пом'янути не злим тихим словом і Генеральну Раду в Парижі, яка, на його думку, служить інтересам «полоніфільського» уряду — центру УНР і дає відповідні директиви активно поборювати Відділ ОУН». Сміх та й годі! Дописувач, як видно належить до категорії

«дешевеньких примітивів», які наскоро фабрикуються Проводом націоналістів для роскладової пропаганди серед бувшого воїнства і які не мають, певно, і уяви, що таке уряд УНР, Генеральна Рада в Парижі, і Українська Громада в Кресо та хто її складає. Дописувач боліс душею над непродуктивністю громадської праці та над її нечисленністю членів. Здавати звіт про діяльність Громади та про її здобутки будь перед ким, крім членів, нам не приходиться, а дбати про збільшення її складу коштом несталого елсменту не гадаємо. Головну ролю в життю організації відіграє не кількість, а якість її членів.

Неправдиво характеризуючи склад Управи Громади з поглядів моральних та політичних, а рівнож роблючи мені безглузді закиди у підпоюзанню «малоросійського» елсменту для пропаганди «резать і всшать націоналістів», дописувач тим самим мимоволі стає в ряди провокаторів, якими так охоче послуговується Провід націоналістів для своєї ганебної праці. Що-до Відділу ОУН в Кресо, то треба сказати правду, що він користується невеличкою прихильністю серед несповідомого елсменту та серед приєднаних ними суґуфовців та шаповалівців. Ця мізерна групка націоналістів дійсно в свій час замірялася підготовити сприяючий ґрунт для руїни громадського апарату, але заміри її не вдалися, не дивлячися на велику кількість чистопартійних брошюр, якими пакували вони всіх і всякого.

Громадянство, яке складається з б. воєнків Армії УНР, відразу зрозуміло цих панків та їх заміри.

Що-до створення організації української колонії, то націоналісти в Кресо про це і гадки не мали з причин дуже поважних. По-перше, — це не входило в їхнє завдання, а по-друге вони не відчували для цього в собі ані сили, а ні здібностей. Вся праця їх полягала і полягає зараз лише у вузько-партійній пропаганді та

в різних провокаційних наклепах подібних до допису з Крезо у Франції — «Не так ті вороги»...

Надалі полемізувати з ОУН не гадаємо, бо це є річ даремна, а подекуди і не робить нам чести.

На закінчення застається лише побажати ОУН успіху в спільній праці та в соборності їхніх думок з присними їм ворогами української нації, а нас бувщих вояків з нашими ідеями залишити в спокою.

Справді, бо, «не так ті вороги», як оці «націоналісти» розгублюють і намагаються розбити українські сили.

Що торкається особи самого дописувача, то останній настільки був переконаний в правдивості свого допису, що навіть не раху-

вав потрібним підписати його правдивим прізвищем, а потім, надіславши свого дописа, сам наскоро перетранспортувався до Парижа.

Кость Романюк.

був. вояк Армії УНР.

Крезо

5 вересня 1930 р.

Р. С. На конто редактора «Українського Голосу» відношувсю моральну вину перед свідомими верствами цілого українського суспільства, без різниці політичних переконань за бруд і провокаційні наклепи, яким він дає місце на сторінках свого часопису.

Сором і ганьба за іудину працю, яка провадиться в интересах наших ворогів.

К. Романюк.

Зміст.

— Париж, неділя, 28 вересня 1930 року — ст. 1. — Два документи — ст. 3. — Д а в н і й . Відповідь на відповідь — ст. 7. — Б о ч к о в с ь к и й . З спогадів про Т. Г. Масарика — ст. 9. — О л ь х о в с ь к и й . Memento — ст. 14. — O b s e r v a t o r . З міжнароднього життя — ст. 19. — З преси — ст. 22. — Х р о н і к а . З Великої України — ст. 26. — З життя укр. еміграції: У Франції — ст. 27. — В Польщі — ст. 29. — Лист до редакції — ст. 30.

Пластунки й пластуни.

Перші повокаційні сходини Українського Пластового Відділу ім. С. Петлюри в Парижі відбудуться в неділю дня 5 жовтня 1930 р. о год. 2 по обіді в помешканню на 42, Rue Denfert Rochereau. Paris 5-e.

Всі являться обов'язково.

Рівно ж на ці сходини можуть прийти і не-члени Пластового Відділу — хлопці і дівчата від 12 літ, які бажають належати до Пласту. За пластовий Відділ — І. Попович (—)

До відома Української колонії Паряжа і околинь

Провід Українського Пластового Відділу в Парижі — організує Відділ Наших Найменших», щоби дати змогу дітям у віці від 6 літ до 12, сходитися разом раз на тиждень, провести кілька годин в товаристві своїх ровесників, серед гомону рідної мови, наших пісень та різнородних гуртових забав і несподіванок.

Оцим провід закликає батьків явитися із своїми дітьми на перші цього роду сходини в неділю 12 жовтня о год. 3 по обіді в помешкання 42, Rue Denfert Rochereau. Paris 5-e.

Діти перший раз стрінуться, а батьки обговорять дальший програм праці в такому дитячому Відділі.

Провід Українського Пластового Відділу.

ТРИЗУБ

тижневик політики, культури, громадського життя та мистецтва, заснований, Вяч. Прокоповичем, виходить в 1930 році по старому що-веділі в Парижі при участі тих самих співробітників.

Умови передплати на 1930 рік.

У Франції на рік — 80 фр., на півроку — 40 фр., на три місяці — 20 фр.
на один місяць — 8 фр., окреме число — 2 фр.

	1 рік.	1-2 року	3 місяці	1 місяць	окр. чис.
ЧЕХІЯ	80 к. ч.	40 к. ч.	20 к. ч.	10 к. ч.	3 к. ч.
ПОЛЬЩА	25 зл.	15 зл.	8 зл.	3 зл.	1 зл.
РУМУНІЯ	500 леїв	300 л.	150 л.	50 л.	20 л.
НІМЕЧЧИНА	12 мар.	6 м.	3 м.	2 м.	0,50 м.
СПОЛ. ШТАТИ П.А.	3 дол.	1,5 д.	1 д.	0,40 д.	0,10 д.
КАНАДА	3 дол.	1,5 д.	1 д.	0,40 д.	0,10 д.

У Парижі набувати в книгарні В. Поволоцького, 13 rue Bonaparte, Paris VI.

За кордоном журнал передплачувати й набувати можна у представників «Тризуба»: 1) В Канаді — W. Sikewich, 512 Bannermann av. Winnipeg, Man 2) В Румунії — Dm. Herodot, Strada Delea Veche, 45. Bucarest. 3) В Чехословаччині — П р а г а: Pl. Filonovic. Horni Cernosice u Prahy, c. 107; П о д е б р а д и — у п. inz. Prokopovica. Ukr. Hosp. Akademie Podebrady. 4) В Польщі — J Lipowski, Podwale 16, m. 15. W a r s z a w a для грошевих переказів — пошт рахунок 13.435 Warszawa, Jan Lipowski. 5) В Спол. Штатах «Surma Book», 103 Av. A. New York, N. I., U. S. A. 6. В Царьгороді: M. Zabello. Posta kuturu № 224. Beyoglu. Istamboul. Turquie

Редакція і адміністрація: 42, rue Denfert-Rochereau, Paris(V)

Tél. Danton 80-03.

Для переказів у Франції: «Le Trident», chèque postal 898.50, Paris.

Редагус — Комтет.

Адміністратор: Іл. Коєнко.

Le Gérant: M-me Perdrizet.